

Mosolygó csillagok alatt

Sulhóf József

Fent erdő, lent erdő. Fent fákból, lent emberekből, ami azon a júliusi napon és éjszakán egyre ment. A fák még tán beszédesebbek is voltak, mint az emberek. No nem úgy, hogy a patakkal feleselgettek. Rá sem hederítettek a pergőnyelvű Szutjeszka csacsogásaira. Legfeljebb, ha itt-ott méltósággal rábólintottak egy-egy hangosabban csörgő patak szavára, ha szellő nyargalt fel a hegyoldalakon és végigsímogatta a fák és emberek fejét. Inkább úgy, hogy jobban ráértek őrizgetni az emlékeket, mint azok, akik most ide eljöttek, és könnyebben is beszéltek róla.

Mert azt úgy kell venni, hogy a fák itt álltak akkor is, az ő életükben az elmúlt tizenöt év nem sok nyomot hagyott; nem hozott és nem vitt semmit. Nem úgy, mint azokéban, akik akkor, tizenöt év előtt jártak itt, azután szerteszóródtak és most raportra jelentkeztek, élők és holtak. Míg a tábortüzek nagy lánggal égtek, addig csendes szóval, egy-egy arc, név, alak után kutató aggyal a múltat idézgették. S inkább a fák szedegették elő az emlékeket. Hanem amikor a tüzek lángja már lohadóban volt, a bükk-zsarátnokok fehéresen izztak és innen is, onnan is egy-egy szóló nótá harsant, akkor... Akkor elheveredtek az emberek, felnéztek a mosolygó csillagokra, a Volujak ormára, amelyre tűző napfény helyett ezüstös holdfény terült, akkor kinyultak a kezek a tarisznyák után és megereedt a szó.

Flaskókat szedtek elő a tarisznyából. Annyi nem volt, hogy bajt okozhatott volna, csak annyi, hogy a tábortüzek éjszakáján egy kicsit melegítsen, itt, a hűs hegyoldalokon. Igaz, odalent ott álltak a szép sátrak a kilencz-ezer életbenmaradt harcoss számára. De valahogy ezen az éjszakán nem akarózott lemászni, érintetlen maradt a finom, ruganyos, friss szalma. A legtöbben fent heverésztek. Ki a boszniai szilva levét szopogatta, ki dalmát füvek kesernyés pálinkáját ízlelgette, ki szerbiai fenyők bogóját illatoztatta, ki bácskai eperfákat fejt meg, s akinek más nem akadt, a boltból hozott magával egy kis üvegbe zárt szívderítőt. Körbejárta az üvegek, a heverészők szippantottak az erdő levegőjéből, húztak egyet a kis-

üstök és nagyüstök szót oldó levéből. És folyt is a szó, gyöngyözőn, üdén és bizony vidáman is. Csak hogy sokkal többet mondtak az azóta való dolgairól, mint arról, ami akkor itt megesett.

Ez volt pedig az a pillanat, amelyikért idejöttem. Végigloholtam retentő sok kilométert, utaztam gyorsvonaton hálókocsiban, személyvonat ütközőjén, de olyan kis személyvonatén, amely, mint a kiskutya, minden bokornál megállt szaglászni és szórta a kormot, mint hat nagymozdony, ültem autóbuszon, amely úgy rohant végig a kanyargós, hegynek fel, hegynek le utakon, hogy a fordulóokban a széles kerék fele a meredek mélységek felett lógott, robogtam motorkerékpáron, teherautón, postautó szelőlőztető nélküli hátsó csomagtartójában, gyalogoltam, hegyet másztam, meneteltem tizennyolc évesekkel ötven perc alatt hat kilométert, még emberháton is lovagoltam egy gázlón át, hogy idejében odaérjek és hallgassam a tábornokok meséit. Hőstörténeteket akartam összeszedgetni ott, ahol történtek. Legendás helyről.

De sehol senki sem beszélt hősiességről. Mind csak egyszerű kis eseteket emlegetett, azt is félszóval, félvállról. A beszélgetők nem vették át a történelmi nyelvényt, kifejezéseit. Azt a szót pedig, hogy hős, csak egy fojnici parasztembertől hallottam. Azt is másnap, a nagy szemlén.

Öt órákor már élénkült a tábor, nyüzsgött a hat kilométer hosszú és négy kilométer széles tjentistei völgy-síkság. Készülődtek a nagy szemlére. Mosakodás a Szutjeszkában, aki nem félt, hogy megdermed a keze, ital a forrásokból, amelyek néhány centiméterrel a patak vize felett bukkannak elő a föld alól és a Volujak ormairól a hó és jég hidegét hozzák magukkal. Egy öreg, paraszti arcú, de városias kiskabátját végig begomboló ember nézte a nagy elevenséget és felsóhajtott:

— Ej, de sokan lettünk! Bár akkor lettünk volna ennyien!

— Jobb ez így, öreg — nyelvelt vele egy fiatal legény. — Keservesebb lenne, ha akkor vagytok ennyien és most lennének kevesen.

Mivel az öreg csak morcosan bölintott erre, a legény engesztelni akarta:

— Nem sok ez. Jöttünk volna többen is — mondta — hiszen azért jöttünk, hogy lássunk benneteket, akik akkor itt jártatok.

Az öreg erre még morcosabbra húzta össze bozontos, sűrű szemöldökét.

— Nohát akkor engem jól megnézz, mert ilyen hőst keveset látsz itt.

Meghökkenítő némaság támadt. Az első dicsekvő szó, amit hallottunk és bizony látszott az arcokon, hogy az emberek furcsákat gondolnak magukban. Láttá az öreg is, amint csendesen végigtekintett a körülállókon. Kérdést várt, azután, hogy senki sem szólt, az arcokon ülő kérdésre felelt.

— Hős ám — ejtette ki lassan, külön hangsúllyal a szavakat. — Nagy hős. Egymagam megettem egy egész birkát, hogy csak a szőr, bőr, csont maradt belőle, de lehet, hogy annak is híja támadt.

— Mikor? A csaták idején? — röppent ki a csodálkozás.

— A csodát. Tegnap reggel, mielőtt ideindultam, hogy ne kelljen semmit a tarisznyába raknom. Már most kitarok vele hazáig.

Mikor erre kirobban a felszabadult, harsogó nevetés, megnyugodtan megy tovább, hogy másutt is kiélvezze a tréfáját. Mert most még a lézen-gés órája van. Odább lesz a sorakozó. Hogy-hogy nem, az irdatlan ember-erdőben később megint megpillantottam az öreget. Csakhogy akkor már a tűző nap leédesgette róla a kabátját és látszott, hogy mit takart: mellén ott volt a negyvenegyes jelvény, meg egész sor kitüntetés. Elkaptam, hogy a birkával váió hőstette után most már azt mondja el, hogyan szedegette össze ezeket a kitüntetésekét. Rázta a fejét.

— Nem tettem én ezért semmi különöset. Löttem, amikor lőni kellett, futottam, amikor futni kellett, hevertem, mikor a golyó sűrűje repült, rohantam hol előre, hol hátra. Ennyi volt az egész. Hanem a birka, az igen. Az nagy dolog.

Hát vegye komolyan őket az ember! Pedig mind így beszélt. Tito sebesülését is csak így mondta el az egyik szemtanú:

— Vacakoltak nagyon a fasiszták, jöttek a repülőgépek, hogy elsötétült tőlük az ég. Egyik hullám a másik után, és szórták a bombát, mint a pelyvát. Én akkoriban kerültem át oda, ahol a főparancsnokság részére kellett az áttörést végrehajtani. Mikor a második nagy hullám elvonult, fedeztük magunkat, ahogy tudtuk. Halljuk ám, hogy az Öreg megsebesült. Keresnek ápolót, orvost, mert erősen vérzik a seb, legalább a vérzést kellene elállítani. De nincs a közelben egy sem, mind odaát van a sebesültek, betegek mellett. Nagy az izgalom, nem is tudunk most másra figyelni. Az Öreg megsebesült! Kimossák a sebet, nem elég. Valami kéne, ami elállítja a vérzést, fertőtleníteni kellene, be kellene rendesen kötözni, mit tudjuk mi, mit kéne, nem hallottunk mi még akkor penicilinről, mifenéről. Aggódnunk mind, de nincs idő, az áttörés folyik, utat törünk nemsokára és vége lesz a szorítógyűrűnek. Az Öreg nem is akarja, hogy vele foglalkozzanak...

Elhallgatott az elbeszélő, mintha most, így visszatekintve, kissé szégyelne valamit. De a körülállók kezében már csillant a harapófogó is, hogy akár azza! húzzák ki a szót.

— Mi történt azután — sürgettük —, hogy állították el a vérzést?

— Hát... csak úgy, boszniai módra.

— Mi az, hogy boszniai módra?

— Hát... Boszniában sok dohány terem.

— És? — képedtünk el.

— Dohányt szórtunk a sebre. Attól aztán elállt a vérzés.

Elképzeljük, hogy milyen rettenetesen csiphetett, hogy a veszélyekről ne is beszéljünk. De ha ilyenkor portól fehér, naptól drótkeménnyé vált hajunk szála égnek állt, csak legyintettek, nevettek.

— Nem úgy ment ám az akkor, hogy a sebekkel mindjárt szaladtunk az orvoshoz — vonogatják a vállukat. — Volt, aki komoly sebet titkolt el, hogy ne kelljen az orvos kése alá feküdni, vagy bajtársait otthagynia.

— És nem lett baj belőle?

— Az ördög tudja, hogy van az, akkor a golyó se nagyon fogott rajtunk. Most meg a múltkor otthon a körmöm vágtam, beszakítottam a bőrt és harmadnapra úgy megdagadt a kezem, hetekig nem tudtam használni.

Erre már mind tudott példát. Az egyik magyarázta:

— Fiatalabbak voltunk — mondta, a másik azonban ráförmedt:

— Elhallgatsz mindjárt! Most nősültem!

Máris tovább évődtek és megint nem a csatákról beszéltek. Dehát ilyen volt a hangulat az egész táborban. Még a nagy szemlén is, mikor Kócsa Popovics cigarettát kért.

A tribünre akkor még nem ment fel senki, várták, hogy Tito és Nasszer visszatérjen. Egy kisebb földtúráson álltunk valahol a dísztribün magasságában és környékén, szemben egy terebélyes nagy fával és árnyékával, amely azonban nem ért idáig. A népköztársaságok legismertebb vezetői csoportosultak itt, köztük csak néhány író. Heverésztünk, vagy a földön moccogtunk, valahányan voltunk. A szemle folyt és könnyen tájékozódhattunk hol tart; ahonnan mozgolódás látszott, éljenzés harsant, ott jár a főparancsnok az egykori harcosok sora előtt és között. Hosszan tartott a szemle, mert az Öreg — itt mindenki így mondta — nem sietett végig.

mint egyéb szemléken szokás, hanem szinte embertől-emberig lépett, kilencz-ezer ember szemébe tekintett bele.

Az ünnepség rendje az volt, hogy a szemle után, az élők után, Tito és Nasszer felmegy a holtakhoz, a magasba emelt emlékműhöz, hiszen Kócsa Popovics, az egykori szutjeszkai parancsnok raportja is úgy hangzott: tizennégyezer élő és holt lépett ki szemlére. Lépcsőt vágtak a sziklába, fehér, kanyargó lépcsőt, azon vezet fel az út. S a halottak feletti szemléről jövet meg Tito és Nasszer a díszemelvényre.

Ki'enc óra tájban már rettentően égetett a nap. Amikor a hosszantartó szemléről — az élöktől — visszatért az Öreg, egy kis pihenőt tartott a lépcsők előtt, ott, közvetlenül mellettünk, a nagy fa árnyékában. Néhány széket tettek oda, Tito és Nasszer szembe ült egymással, köztük Kardey és Rankovics. Senki sem szólt, csak a kalapok, sapkák kerültek le, törülgették az izzadságot. Odajött utóbb Kócsa Popovics is és csupán őt köszöntötte Nasszer hangos angol jóreggellettel.

Kócsa Popovics nem külügyminiszteri, diplomata eleganciával jelent meg. Egyenruhát viselt, azt a zubbonyt, amey akkor, a csaták idején volt rajta. Agyonmosott, kifakult blúz volt, minden rangjelzés nélkül, s fakult volt az egykori kis Tito-sapka is; a blúz, amellet bizony már egy kicsit szűk lett. Egy-két pillanatig állt Kócsa, arcán még a Nasszerral váltott üdvözlés mosolyával, aztán tapogatni kezdte zubbonya zsebeit, sorba végig valamennyit. Mivel pedig a zsebekben nem talált semmit, végül Rankovicstól kért cigarettát.

Rankovics nyújtotta a tárcáját, mindjárt tüzet is adott, s amikor az első szippantás gomolygó füstje felszállt, mosolyogva megjegyezte:

— Látszik, hogy a régi egyenruha van rajtad. Akkor sem volt soha cigaretta ezekben a zsebekben.

Amint az ünnepségnek vége lett, a föld egyszerre elnyelte mind a százezer embert. Szerteszaladt a tömeg, árnyékot, húst keresett. És járművet, hogy hazainduljon.

— Igazi partizán hadmozdulat — csúfolódott az egyik író. — Pillanatok alatt nyomtalanul eltűntek az ellenség elől.

— Ellenség? — csodálkoztunk a kötekedőre.

— Pillanatnyilag a Nap és az éhség az ellenség. Fogadok, hogy mindenki az erdőkben ül és falatozik.

Nyert. Aminek már azért is hiteles tanúja vagyok, mert mindjárt én is belemélyedtem egy szardiniás dobozba. Csak mikor újra felmerültem üres mélyéről, akkor néztem körül, hogy is jutok vissza Mosztárba.

Mert az utazás visszafelé sem volt könnyebb, mint odafelé. Sokféle járművet kellett végigpróbálni, míg a dohánygyári munkások tehergépkocsiján »egyenesbe« nem jöttem. Gackón hosszan pihentették a motort, pedig Nevezsinyánál már életünk jött az éjszaka. De bántuk is mi a súlyos, fehér port, az éjszakát, a veszélyt. Egy öreg harcost faggattunk. De magáról csak egyetlen történetet mondott el, abból is az derült ki, hogy egész éjszaka farkasszemet nézett egy fa mögül egy ellenséggel, akiről reggelre kiderült, hogy a kenyerespajtása és az is azért ragadt oda a másik fa mögé, mert őt nézte ellenségnek.

Akárhogy faggattuk mindig kibújt a mesélgetés alól. És mikor már azt hittük, hogy no most sarokba szorítottuk, akkor egyszerre azt mondja:

— Van itt a kocsiban érdekesebb is, mint amit én tudok. Ott van Omér és Fatima. Csak a napokan rendezték az ügyüket az anyakönyvvezetővel és tegnap ide, Szutjeszkára jöttek nászútra.

Az egymás kezét szorongató, csendesen félrehúzódott fiatal párra mutatott. Omér azt a gépet kezeli, amelyik ezer cigarettát készít percenként, Fatima a csomagolást végzi. A szóról, dohánygyári munkáslány, Carmen jutott eszembe, de semmi carmenit nem táltam kedves, kipi ult arcában, szép barna szemében, portól fehérlő, széltől kissé kócos hajában.

Es amint Neveszinya után a sötét éjszakában robogunk a mosolygó csillagok alatt, arra gondolok, hogy mint akkor, most is ezeknek a harcosoknak van igazuk. Ez a fiatal, boldog munkáspár első együttes utazására Sztutjeszkára ment el. Milyen nagy élmény, kedves, szépséges emlék lesz nekik Sztutjeszka...

Az autónk, és az élet, megy tovább. Boldog fiatal párok zarándokolnak majd el nagyemlékű mezőkre, azután egymás kezét szorongatva, egymáshoz bújva, hogy egybeolvad a szívverésük, utaznak haza a nagy élménnyel szívükben... És az élet szebb lesz ezekkel a nagy emlékekkel.

Mosolyogva néztem fel a felettünk ragyogó júliusi égre és a csillagok huncutul visszamosolyogtak...

